

1

Morska mednarodno pomembna območja za ptice (IBA) v Sloveniji

// Urša Koce

1: Sredozemski vranjeki (*Phalacrocorax aristotelis desmarestii*) se v Tržaškem zalivu poleti množično zbirajo na bojah na gojiščih školjk vzdolž slovenske in italijanske obale. foto: Gregor Šubič

2: Črni glavač (*Gobius niger*) je najpogostejši plen vranjekov v Tržaškem zalivu. Slovenski ribiči ga redno lovijo v pridnene vlečne mreže, vendar se v iztovoru pojavlja v dokaj nizkem deležu, za prodajo in človekovo prehrano pa ni pomemben. foto: Borut Mavrič

3: Slika prikazuje povprečno gostoto sredozemskih vranjekov na popisnem transektu v poletnih mesecih, ko je njihova številčnost v slovenskem morju najvišja.

Prvomajski prazniki so. Začenja se sezona množičnih premikov v smeri obale in obrežje slovenskega morja bodo vsak hip zasedli »medzvezdni popotniki, ki vedo, kje imajo brisačo«. Zgodnje-spomladanske obmorske idile je tako rekoč konec in ob misli na gnečo na plažah (tudi divjih!) si je le težko zamisliti, kam se bo namestilo dobrih 1.500 sredozemskih vranjekov (*Phalacrocorax aristotelis desmarestii*), ki pravkar zapuščajo svoja gnezdišča južneje v hrvaškem Jadranu. Čemu tak naval v to malo slovensko morje, ko pa imajo doli toliko prostora? Čeri tam res ne manjka, a tu na severu je več hrane in lažje je dostopna. Varna prenočišča bodo našli na gojiščih školjk in za ribolov v bogati plitvini se spleča potrpeti tudi na zibajočih se bojah ... Pri nas se jim torej dobro piše.

Vsaj za zdaj. Vedno večji pritiski na morsko okolje in gospodarska kriza lahko povzročijo, da bo ta ranljivi ekosistem najbolj osiromašen doslej. Ribiški podatki zadnjega desetletja kljub dobronamerni Skupni ribiški politiki EU kažejo na upad večine ribolovnih virov, navtični turizem je v vse večjem razmahu, že tako obremenjujoč pomorski promet se bo še okrepil, gojenje školjk je težaven in ne preveč donosen posel ... Kaže, da nam nekaj upanja dajejo le še morska zavarovana območja.

Sredozemski vranjek – ambasador slovenskega morja

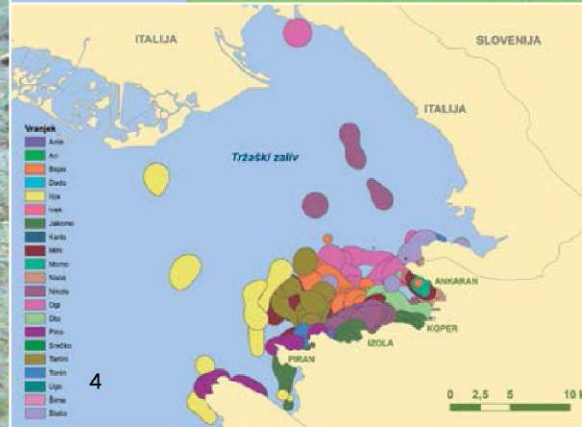
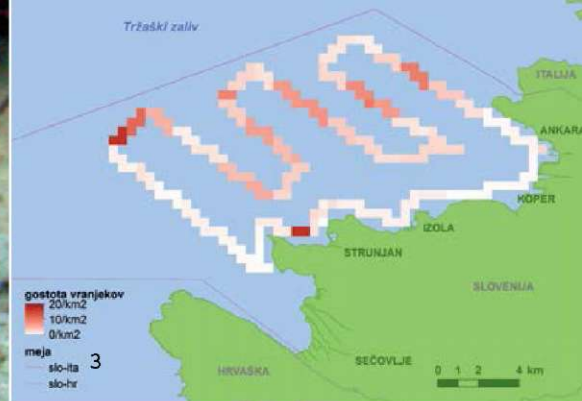
Sredozemski vranjek ni edina varstveno pomembna ptica v morskem okolju pri nas. Je le ena od sedmih vrst, ki so varovane v okviru morskega omrežja Natura 2000. Ta črni potapljač je ribojeda, izključno morska ptica iz

družine kormoranov, ki se zadržuje v priobalnih morjih do globine 80 metrov. Hrani se zlasti z vrstami rib, ki jih na naših krožnikih ne bomo videli. Gre pravzaprav za eno od treh podvrst vranjekov, ki je razširjena samo v Sredozemskem in Črnem morju, kjer v več sto kolonijah gnezdi vsega okoli 10.000 parov. V slovenskem morju v zadnjem desetletju letuje od 1.500-2.000 osebkov, ki se k nam priselijo po gnezditvi z otokov južneje v Jadranu. Za ambasadorja slovenskega morja je bil izvoljen, ker je predstavnik odlične krovne naravovarstvene vrste, prek katere lahko ohranjamo tudi druge bistvene dele morskega ekosistema.

Na DOPPS zato že od leta 2011 poteka projekt SIMARINE-NATURA (LIFE10NAT/SI/141), namenjen opredelitvi morskih Mednarodno pomembnih območij za ptice (mIBA) in s tem dopolnitvi omrežja Natura 2000 v morskem okolju. S tem namenom so do leta 2014 potekale poglobljene raziskave sredozemskega vranjeka v slovenskem morju. Nova območja IBA, ki jih je spomladi letos potrdil tudi BirdLife International, so bila opredeljena po mednarodno uveljavljenih standardnih kriterijih na osnovi številčnosti in razširjenosti vranjekov. Na Zavod RS za varstvo narave (ZRSVN) smo že posredovali strokovno utemeljitev za pripravo uradnega predloga območij SPA za vključitev v omrežje Natura 2000.

Morje znanja vranjeka ohranja

Raziskave številčnosti in razširjenosti vranjekov so potekale v okviru treh akcij: večernega štetja vranjekov na prenočiščih, popisov s čolnom na morju in telemetrije. S popisi na treh skupinskih prenočiščih na gojiščih

školjk smo ugotavljali, koliko jih prenočuje ob slovenski obali in kako se njihova številčnost spreminja med letom. Ta je najvišja julija in avgusta, najmanj, le nekaj deset, pa se jih zbere med januarjem in marcem. Preučili smo tudi časovni potek njihovih odhodov s prenočišč ter izbiro boj za prenočevanje. Vranjeki še zdaleč niso med najbolj jutranjimi pticami, saj poleti večina prenočišča zapušča šele po 8. uri. Najbolj se navdušujejo nad bojami v barvah njihovega perja (črne, bele), pokončno vezane boje pa so zaradi nestabilnosti za ušedanje povsem neprimerne.

Popisi na morju so potekali enkrat mesečno po 81 kilometrov dolgi popisni poti. Med vožnjo s čolnom, ki je potoval z enakomerno hitrostjo, smo beležili vse vrste morskih ptic in njihovo vedenje. Ugotovili smo, da se sredozemski vranjeki prehranjujejo v znatno višjih gostotah v predelih slovenskega morja stran od obale kakor bližje obali, zato smo ta del morja opredelili kot IBA Osrednji Tržaški zaliv. Ocenjujemo, da se v poletnih višjih v delu slovenskega morja med Debelim rtičem in Savudrijo prehranjuje tudi do 800 osebkov, v IBA Osrednji Tržaški zaliv pa do 500.

S pomočjo telemetrije smo ugotavljali značilnosti dnevnih prehranjevalnih območij posameznih osebkov. Za sledenje smo uporabljali najsodobnejše naprave z GPS-tehnologijo, ki so omogočale natančen zajem lokacij v polurnih presledkih. Ugotovili smo, da se vranjeki v teku enega dneva zadržujejo na razmeroma majhnih območjih, kjer se prehranjujejo, in se le redko potikajo naokrog. To je pomembno spoznanje za interpretacijo rezultatov štetja s čolna, saj lahko ocenimo, da je

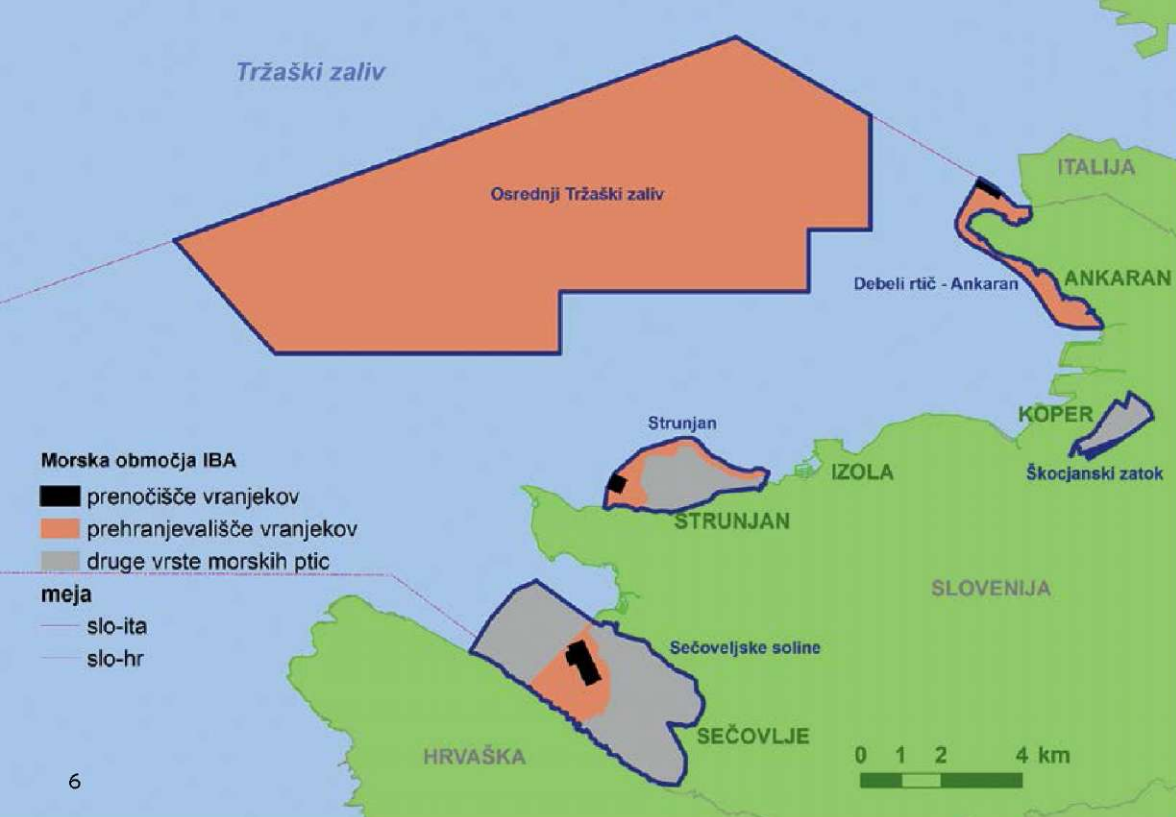
verjetnost dvakratnega štetja istih osebkov med enim popisom zelo nizka. Nekateri osebki dnevna območja prehranjevanja pogosto menjajo, medtem ko so jim drugi zvesti tudi več mesecev ali celo v različnih letih. Podobno velja tudi za njihova prenočišča.

Jedilnik vranjekov je zapisan v majhni kepici

Sredozemski vranjeki zaužijejo celoten plen, neprebavljive dele, kot so luske in skeletni ostanki, pa izbljuvajo v obliki sluzastih kepcev ali izbljuvkov, ki se primejo na podlago in posušijo. Vsebina izbljuvkov je dragocena zbirka informacij o vrstah plena in njegovem številu. Na skupinskih prenočiščih pri Debelem rtiču, Strunjanu in Sečovljah smo nabrali 500 izbljuvkov, ki so jih pregledali ihtiologi – strokovnjaki za ribe. Ugotovili so, da se vranjeki prehranjujejo predvsem z vrstami rib, ki za človeško prehrano niso zanimive, zato niso tekmeči ribičem. Daleč najpomembnejši plen v njihovi prehrani so črni glavači (*Gobius niger*), ki naseljujejo muljasto in peščno dno celotnega Tržaškega zaliva, kjer vranjeki najpogosteje plenijo. V tem okolju najdejo tudi alternativne, v prehrani redkeje vrste plena, kot sta volčič (*Serranus hepatus*) in rdeči mečak (*Cepola macrophthalmus*). Med vrstami, ki sestavljajo več kot 1 % biomase vranjekovega plena, je tudi mali gavun (*Atherina boyeri*), ki v velikih jatah naseljuje priobalne plitvine do 10 metrov, kar s pridom izkoriščajo tudi velike skupine vranjekov in galebov. Natančno poznavanje sestave vranjekovega plena v našem morju je ključno za ohranjanje razmer, ki bodo omogočile, da se bodo vranjeki vedno znova vračali na oddih po naporni gnezditvi.

4: Poglobljena prostorska analiza telemetričnih podatkov je pokazala, da se vranjeki podnevi zadržujejo na relativno majhnih območjih.

5: Morske ptice z mednarodnim pomenom v slovenskem morju (od leve proti desni): navadna čigra (*Sterna hirundo*), kričava čigra (*Thalasseus sandvicensis*), mala čigra (*Sterna albifrons*), rumenonogi galeb (*Larus michahellis*), polarni slapnik (*Gavia arctica*), črnoglav galeb (*Ichthyophaga melanocephalus*) in sredozemski vranjek foto: Darinka Mladenovič, Kajetan Kravos, Augustin Povedano / wikimedia commons, Ivan Esenko, Tone Trebar, Kajetan Kravos, Tone Trebar (od leve proti desni)

6: V Sloveniji imamo pet območij IBA za morske ptice, ki so namenjene ohranjanju treh vrst gnezdišč, dveh prezimujočih in dveh letujočih vrst.

7: Velika skupina vranjekov, ki družno lovi gavune v priobalni plitvini Debelega rtiča. Rečni galebi sodelujejo kot priskledniki.
foto: Duša Vadnjal

Več glav več ujame

Sredozemski vranjeki plenijo posamič, ko gre za lahko ulovljive pridnene ribe, kakršen je črni glavač. Zlasti ob koncu poletja in jeseni pa se združujejo v velike, tudi več kot tristoglave skupine, ki v priobalnih plitvinah družno plenijo jate urnih malih pelagičnih rib, kot so gavuni (*Atherina* sp.). Njihov ulov je odvisen od sodelovanja pri zganjanju ribic proti obrežju, od koder se skoraj vsak poskus pobega nazaj v morje za plen konča slabo. Skupinam vranjekov se nemalokrat pridružijo tudi priskledniški galebi, ki sodelujejo le pri pojedini, ne pa tudi pri zganjanju rib. Največje skupine, ki štejejo tudi več kot 300 osebkov, se pojavljajo vzdolž obale Debelega rtiča, vse do zaliva Sv. Katarine, kjer se razteza IBA Debeli rtič – Ankaran.

Pojavljanje velikih skupin vranjekov je dokaj nepredvidljivo, zato občasni sistematični popisi ne zadostujejo za pridobivanje podatkov o tem izrednem pojavu. Uspeh pri zbiranju podatkov tako lahko zagotovimo le z velikim številom opazovalcev. Zato vas prisrčno vabimo, da sodelujete tudi vi! Vse, kar morate storiti, je, da ob morebitnem opazovanju velike skupine vranjekov (več kot 10 osebkov) izpolnite obrazec na spletni povezavi: <http://simarine-natura.ptice.si/sodeluj/>

Kaj so Mednarodno pomembna območja za ptice (IBA)?

Območja IBA obsegajo življenjska okolja ptic po vsem svetu, ki so njihova pomembna gnezdišča, prehranjeva-

Tabela: Morska območja IBA v Sloveniji

ime območja	površina območja	površina morja	varovane vrste morskih ptic	pomen	IBA od leta	delež območja v omrežju Natura 2000
Sečoveljske soline	1.388 ha	702 ha	rumenonogi galeb črnoglav galeb navadna čigra polarni slapnik sredozemski vranjek mala čigra kričava čigra	gnezdišče prenočišče prehranjevališče	2000 2011	70 %
Škocjanski zatok	123 ha	0 ha	navadna čigra	gnezdišče	2003	100 %
Strunjan	450 ha	175 ha	sredozemski vranjek črnoglav galeb kričava čigra	prenočišče prehranjevališče	2011	42 %
Debeli rtič - Ankaran	269 ha	269 ha	sredozemski vranjek	prenočišče prehranjevališče	2011 2015	34 %
Osrednji Tržaški zaliv	7.963 ha	7.963 ha	sredozemski vranjek	prehranjevališče	2015	0 %

Projekt SIMARINE-NATURA (LIFE10NAT/SI/141) se sofinancira iz sredstev LIFE, finančnega instrumenta EU za okolje.

lišča, počivališča ali selitvene poti. BirdLife International s svojimi partnerji, kot je DOPPS, v okviru programa IBA po vsem svetu skrbi za opredeljevanje, spremljanje in upravljanje teh območij z namenom ohranjanja prostoživečih ptic in njihovih bivališč. V Evropski uniji so območja vključena tudi v formalni sistem ohranjanja narave, omrežje Natura 2000. Največ pozornosti in sredstev se namenja ogroženim vrstam, med katerimi je zaradi svoje omejene razširjenosti in majhne populacije v močno izkoriščanem Sredozemskem in Črnem morju tudi sredozemski vranjek.

Območja IBA za morske ptice v Sloveniji

Opredeljevanje morskih območij IBA v Sloveniji je potekalo v več etapah, zadnja v okviru projekta SIMARINE-NATURA. Danes imamo v Sloveniji pet območij IBA za morske ptice s skupno površino 10.193 hektarov, od tega morje zavzema 9.109 ha. Območja so namenjena ohranjanju sedmih vrst morskih ptic. Dobrih 13 % (1.375 ha) je že vključenih v omrežje Natura 2000. Z razglasitvijo novih morskih območij Natura 2000 pa bo v Sloveniji dosežen velik napredek pri implementaciji evropske naravovarstvene zakonodaje (t.j. Direktive o pticah) v morskem okolju, ki je bila doslej po ugotovitvah BirdLife International skromna. ●

→ Fotografije fundacije Saxifraga

Zbirka fundacije Saxifraga šteje več kot 150.000 naravoslovnih fotografij, ki jih za objavo v naravovarstveni publikaciji v primeru, da finančna sredstva niso na voljo, dobite brezplačno.

S svojimi fotografijami pa se lahko pridružite skoraj 100 evropskim naravoslovnim fotografom, ki so z namenom, da bi pripomogli k varstvu narave, že prispevali fotografije v zbirko Saxifraga.

Saxifraga je pripravila spletno stran www.saxifraga.nl, kjer lahko za namene predavanj brezplačno dobite slike ptic, rastlin, dvoživk ipd.

IZ ZBIRK PRIRODOSLOVNEGA MUZEJA SLOVENIJE

Nevestica

// Al Vrezec

Tujerodne vrste ptic postajajo ornitološki vsakdanjik. Ne mine več leto, ko denimo med januarskim štetjem vodnih ptic ne bi prešteli vsaj nekaj ptic, ki pripadajo tujerodnim vrstam, zlasti rac, gosi in labodov. Pred dobrimi 100 leti pa še zdaleč ni bilo tako. Vse skupaj se je začelo, ko so dne 6. decembra 1910 v Kosezah pri Zgornji Šiški (danes Ljubljana, pred 100 leti pa je bilo to še ljubljansko predmestje) ustrelili samca nevestice (*Aix sponsa*). Ornitologi takrat nad najdbo nove vrste niso skrivali navdušenja in dr. Janko Ponebšek je v svojem zapisu o gozdni raci, kakor so takrat pravili nevestici, v drugem letniku *Carniole* leta 1911 zapisal: »Za našo deželo je gori navedeni racman prvi in edini primerljaj. Gosp. Ferdinand Schulz, ki je to ptico nagatil, trdi, da je ta racman mladič iz lanskega gnezda. Ker je ta gativec imel v rokah že na tisoče živali, mu z mirno vestjo prepustim sodbo o tem vprašanju.« S slednjim sicer ni soglašal znameniti nemški ornitolog dr. Oton Heinroth, avtor nekaj opisov ptic, po katerem so nekaj ptic imenovali celo po njem, s katerim sta se s Ponebškom okoli nevestice zapletla v živahno dopisovanje. Sicer so ponekod po Nemčiji nevestice takrat že gnezdile in Ponebšek ni izključil možnosti, da bi šlo za ptico iz populacije, gnezdeče v Evropi. Nevestice so opazovali tudi drugod po Avstro-Ogrski že vse od leta 1883 dalje. Opisani prvi primerki nevestice in hkrati tujerodne vrste rase pri nas je sedaj kot dobro ohranjen preparat shranjen v depozu Prirodoslovnega muzeja Slovenije pod inventarno številko 5872 (stara inv. št. 888).

foto: Ciril Mlinar-Cic